

ČITATELSKÁ GRAMOTNOSŤ U DETÍ SO SLUCHOVÝM POSTIHNUTÍM A RODINA AKO FAKTOR OPTIMALIZÁCIE JEJ ROZVOJA

Mgr. Katarína Plačková

Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave,
Katedra špeciálnej pedagogiky

Abstrakt

Otázka čitateľskej gramotnosti sa v súčasnosti dostáva do popredia aj v súvislosti s deťmi so sluchovým postihnutím. Veľa našej ako i zahraničnej literatúry poukazuje na ich nedostatočné čitateľské zručnosti. Na druhej strane sa však môžeme stretnúť aj s nepočujúcimi deťmi, ktoré sú naopak dobrými čitateľmi. Je nepopierateľné, že existuje množstvo vzájomne sa prelínajúcich a navzájom sa ovplyvňujúcich faktorov, ktoré pozitívne alebo negatívne ovplyvňujú proces osvojovania si čítania. K týmto faktorom rozhodne patrí aj samotné prostredie a ním uplatňované prostriedky edukácie. Z časového hľadiska je prvým takýmto prostredím rodina. V odborných kruhoch sa rodine pripisuje pomerne veľký význam pri ovplyvňovaní gramotnosti u detí. V článku sú analyzované jednotlivé významné faktory rodinného prostredia ovplyvňujúce proces rozvoja čitateľskej gramotnosti u detí so sluchovým postihnutím.

Kľúčové slová

Rodina, rodinné prostredie, čitateľská gramotnosť, čitateľské zručnosti, deti so sluchovým postihnutím.

Abstract

The question of reading literacy is in the foreground in respect to children with hearing disabilities now. Many of our, as well as foreign literature, writes about their reading skills deficiencies. On the other side, we can meet with deaf children who are in fact good readers. It is undeniable that there are many overlapping and mutually influencing factors that positively or negatively affect the process of acquisition reading. These factors include the environment and its applied disciplines too. From the space of time the first by this environment is family. In professional circles, the family have some meaning in influencing children's literacy. In the article, there are analyzed the responsible factors of

family environment that affecting the process of the reading literacy development at the children with hearing disabilities.

Key words

Family, family environment, reading literacy, reading skills, children with hearing disabilities.

Čitateľská gramotnosť sa v poslednej dobe teší značnej pozornosti odbornej verejnosti nie len u nás na Slovensku ale dá sa povedať, že na celom svete. Význam všeobecného pojmu gramotnosti sa v súčasnej dobe oproti jeho doterajšiemu chápaniu značne rozšíril. B. Pupala a O. Zápotočná (2001) uvádzajú, že najskôr sa za gramotného človeka považoval ten, kto sa vedel podpísať, neskôr musel gramotný človek vedieť čítať aj písať. Samotnú čitateľskú gramotnosť však nemožno chápať len ako zručnosť, ktorú si žiaci plne osvoja počas prvých rokov školskej dochádzky. Je to ustavične sa rozvíjajúci súbor vedomostí, zručností a stratégií, ktoré si jednotlivec rozvíja v rôznych situáciách počas celého svojho života. Takéto chápanie čitateľskej gramotnosti zahŕňa okrem dekódovania, zvládnutia techniky čítania a doslovnej interpretácie prečítaného aj úplne porozumenie, používanie informácii získaných z písaných textov a uvažovanie o nich (Koršňaková et al., 2006).

Na základe vyššie uvedeného môžeme s istotou povedať, že obsah samotného pojmu čitateľskej gramotnosti sa mení v závislosti od nárokov a potrieb jednotlivcov a spoločnosti, ako aj na ich kultúrnych podmienkach a na ďalších meniacich sa oblastiach ľudského života (Sakálová, 2007; Doležalová, 2006; Koršňaková et al., 2006; Metsala – Ehri, 1998). Čitateľská gramotnosť je teda nevyhnutným predpokladom pre účasť jedinca na spoločenskom a kultúrnom živote. Predstavuje tak univerzálny kultúrny nástroj, ktorého význam v meniacej sa spoločnosti ostáva stále rovnako veľký – nemení sa (Artelt et al., 2007). Pripomeňme si aspoň základné definície a vymedzenia pojmu čitateľská gramotnosť.

V štúdiu PIRLS sa pod pojmom čitateľská gramotnosť rozumie „schopnosť porozumieť a používať také písomné jazykové formy, ktoré sú vyžadované spoločnosťou a/ alebo oceňované individuom. Mladí čitatelia vedia skonštruovať význam z rozmanitých textov. Čítajú za účelom vzdelávania sa, účasti v čitateľskej komunite alebo pre zábavu“ (Teoretické východiská štúdie PIRLS 2001) (Mullis et al., 2006 citovaný podľa Ladányiovej, 2007, s. 7; McGaw, 2003, s. 64 a ďalší).

Ďalej je čitateľská gramotnosť vo výskume PISA definovaná ako „spôsobnosť porozumieť písanému textu, používať písaný text a premýšľať o ňom, je to schopnosť porozumieť a používať napísané pre vlastné ciele a na ďalšie vzdelávanie. Je predpokladom rozvíjania čitateľových vedomostí a potenciálu, ktorí mu umožní aktívne sa zapojiť do života v spoločnosti“ (Čitateľská gramotnosť PISA SK 2003) (Čtvrtníčková, 2006, s. 5; Prenzel – Drechsel – Carstensen, 2005, s. 19 a ďalší).

Otázka čitateľskej gramotnosti sa v súčasnosti vo väčšine štátov sveta dostáva do popredia aj vo vzdelávaní žiakov so sluchovým postihnutím. V odbornej literatúre sa však málo stretávame s definíciou gramotnosti v súvislosti so sluchovo postihnutými. Väčšina autorov zaoberajúcich sa gramotnosťou sluchovo postihnutých sa opiera o všeobecne platné definície gramotnosti vzdelávacieho systému daného štátu (Reagan, 1990; Moores – Meadow-Orlans, 1990, citovaní podľa Brueggemanna, 2004). I napriek tomu možno povedať, že gramotnosť je kultúrny fenomén, ktorý prechádza historickými zmenami aj vo vzdelávaní žiakov so sluchovým postihnutím či už vzdelávaných v špeciálnom alebo integrovanom prostredí (Brueggemann, 2004). V súčasnosti dokonca čitateľská gramotnosť a s ňou súvisiace čítanie predstavujú jeden z najdôležitejších prostriedkov vzdelávania tak u žiakov intaktných ako aj sluchovo postihnutých. Možno práve toto výsadne postavenie čitateľskej gramotnosti spôsobilo, že sa stala záujmom mnohých odborníkov a tak aj súčasťou významných medzinárodných výskumov. Dôvodov, ktoré viedli k tejto skutočnosti je viacero. D. Tarcsiová (2003) uvádza okrem iných aj tieto dôvody:

- alarmujúce výsledky v čítaní,
- nutnosť využívať čítanie vo všetkých metódach vzdelávania,
- rozvoj informačných technológií, založených na písme a čítaní s porozumením, ktoré by mohli využívať aj nepočujúci (internet, e-mail, teletext, skryté titulkovanie, písací telefón...),
- možnosť integrovaného vzdelávania žiakov so sluchovým postihnutím,
- rozširovanie možnosti vyššieho a vysokoškolského vzdelávania pre žiakov s poruchou sluchu,
- zmenené požiadavky na trhu práce, ktoré automaticky rátajú aj s písaním a čítaním s porozumením.

Veľa našej ako i zahraničnej literatúry dodnes poukazuje zväčša na nedostatočné čitateľské zručnosti nepočujúcich žiakov. Na druhej strane sa

však môžeme stretnúť aj s nepočujúcimi žiakmi, ktorí sú naopak dobrí čitatelia. To nás vedie k zamysleniu sa nad tým, čo môže byť príčinou týchto rozdielov. Je nepopierateľné, že existuje množstvo faktorov, ktoré pozitívne alebo negatívne ovplyvňujú proces osvojovania si čítania, a teda aj samotný proces rozvoja čitateľskej gramotnosti. Jedným z nich je rozhodne aj samotné prostredie a ním uplatňované prostriedky edukácie. Z časového hľadiska je prvým takýmto prostredím rodina.

Niektorí autori tvrdia, že v odborných kruhoch sa rodine pripisuje pomerne veľký význam pri ovplyvňovaní čitateľskej gramotnosti u detí (Slezáková, 2006; Neuman – Dickinson, 2003). Iní zase zdieľajú názor, že význam rodinného prostredia sa z hľadiska rozvoja čitateľskej gramotnosti v našom kultúrnom prostredí nedoceňuje (Sakálová, 2007).

Aké sú teda ciele, funkcie a metódy rozvoja čitateľskej gramotnosti v rodine? E. Sakálová (2007, s. 47) hovorí o čitateľskej výchove v rodine, ako o jednom zo spôsobov rozvoja čitateľskej gramotnosti. Medzi jej základne ciele a funkcie rozvoja čitateľskej gramotnosti v rodine považuje:

- podporu a obohatenie vývinu dieťaťa o nové zdroje zážitkov a poznávania,
- rozvoj reči a slovnej zásoby,
- vytváranie primárneho čitateľského záujmu, jeho rozvíjanie a potupne vytváranie pravidelného návyku čítania,
- vytváranie predpokladov na plynulé zapojenie dieťaťa do školského vzdelávania a eliminovanie možných problémov,
- budovanie knižnice dieťaťa.

Autorka ďalej uvádza, že dosahovanie uvedených cieľov je limitované predovšetkým týmito faktormi:

- rodičovské vzory, vzdelanie, kultúry, literárny a čitateľský status rodičov,
- celková čitateľská klíma v rodine,
- kompetencie rodičov na čitateľskú výchovu dieťaťa,
- poznanie príležitostí, ktoré poskytuje knižnica,
- knižnica dieťaťa,
- záujmy a voľný čas rodičov.

Z uvedených faktorov zohráva dôležitú úlohu pri rozvoji čitateľskej gramotnosti dieťaťa v rodine najmä celková čitateľská klíma rodiny (Sakálová, 2007; Goodman, 2005). Každá klíma v rodine predstavuje určité návody a vzory, ale i výchovné metódy, ktoré sa nezaobídu bez uplatňovania určitých zásad (napríklad vytvárať príležitosti na čítanie, čítať dieťaťu čo najčastejšie,

viesť dieťa k vytváraniu návyku čítania už od útleho veku, odpovedať na otázky dieťaťa počas čítania, podporovať dieťa pri samostatnom výbere literatúry, podporovať u dieťaťa samostatné čítanie a podobne).

Medzi ďalšie charakteristiky, ktoré sú dôležité z hľadiska čitateľských aktivít detí v rodine a boli už empiricky overené (Campbell et al., 2001 citovaní podľa Schwipperta, 2007) patrí čitateľské zázemie v rodine ako aj rodinné prostredie a jeho sociálnoekonomické zázemie. Je isté, že v rodinách z nižšou úrovňou vzdelania a sociálno-ekonomickým statusom sú nároky na rečový prejav nižšie. Naopak pri vyššom kultúrnom, vzdelanostnom a ekonomickom štandarde rodiny majú deti vyššie šance stretnúť sa s knihou a čítaním, a tak aj vyššiu pravdepodobnosť dospieť k čitateľskej gramotnosti (Berstein, 1975 citovaný podľa Slezákovéj, 2006).

V rodinách s dieťaťom či deťmi so sluchovým postihnutím zohráva dôležitú úlohu aj zdravotný stav rodičov, a teda, či sú alebo nie sú rodičia dieťaťa taktiež sluchovo postihnutí a aký spôsob komunikácie využívajú. Napríklad správa „National Institute of Deafness and Other Communication Disorders“ tvrdí, že nepočujúce deti nepočujúcich rodičov sú často lepšími čitateľmi, ako nepočujúce deti počujúcich rodičov (Marschark, 2001). Iné štúdie zase poukazujú na fakt, že je úplne jedno, či sú rodičia počujúci alebo nepočujúci. Za lepších čitateľov označujú tých žiakov, ktorých strata sluchu bola diagnostikovaná veľmi skoro, najčastejšie do ôsmeho mesiaca veku samotného žiaka. Podľa tých istých štúdií, lepšími čitateľmi sú aj žiaci, ktorí mali skorý prístup k jazyku (zvyčajne posunkovému) a boli veľmi skoro vystavení písomnej forme angličtiny (Calderon – Greenberg, 1997 citovaní podľa Marscharka, 2007).

V súvislosti s čitateľskou gramotnosťou v rodine sa v súčasnosti predovšetkým v zahraničnej literatúre stretávame s pojmom rodinná gramotnosť (angl. Family Literacy) (Auerbach, 1997; Wasik et al., 2004; Cairney, 2003; Hannon, 2003 a ďalší). Zdôrazňuje sa v nej najmä dôležitosť role rodičov pri rozvoji gramotnosti detí. Poukazuje tiež na vzájomné ovplyvňovanie rodiny a gramotnosti v rôznych kultúrnych a sociálno-ekonomických kontextoch. Môžeme sa v nej stretnúť s rôznymi diskusiami a názormi ohľadom významu rodinnej gramotnosti. Niektorí pedagógovia a politici zastávajú názor, že rodinná gramotnosť poukazuje predovšetkým na problémy výchovy. Samotnú rodinnú gramotnosť vidia ako reformu výchovy. Iní zase tvrdia, že rodinná gramotnosť poukazuje na kultúrne rozdiely medzi rozvojom gramotnosti v rodinnom prostredí a v škole a na socio-ekonomické faktory, ako faktory

ovplyvňovania úroveň gramotnosti. Ich tvrdenia budú potvrdené alebo vyvrátené výskumami rodinnej gramotnosti.

Na záver možno spomenúť slová T. Slezákovej (2006, s. 257) ktorá tvrdí, že každá rodina je vo svojich charakteristikách jedinečná. Je na nás pedagógoch, psychológoch, učiteľoch, ako dokážeme pomôcť rodičom pri vytváraní podnetného prostredia pre svoje dieťa, ktoré by mu malo umožniť v maximálnej možnej miere rozvinúť jeho potenciál a integrovať sa do spoločnosti. Jej tvrdenie sa vzťahuje tak na rozvoj čitateľskej gramotnosti detí intaktných, ako aj detí s určitým druhom postihnutia. Veď ako uvádza V. Goodman (2005, s. 1), deti si prevezmú taký obraz čítania, ktorý bol prezentovaný ich prvým učiteľom, a tým je rodina.

Zoznam použitej literatúry

- ARTELT, C. et al. Förderung von Lesekompetenz - Expertise [online]. Berlin: Bundesministerium für Bildung und Forschung, 2007 [cit. 2010-01-2]. Dostupné na internete: http://www.bmbf.de/pub/bildungsreform_band_siebzehn.pdf.
- AUERBACH, E. R. Family Literacy. In EDWARDS, V., CORSON, D. Encyclopedia of Language and Education, Volume 2: Literacy. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1997. 250 s. ISBN 0-7923-4595-0, s. 153-161.
- BRUEGGEMANN, J. B. Literacy and Deaf People. Cultural and Contextual Perspectives. Washington D. C.: Gallaudet University Press, 2004. 219 s. ISBN 1563682710.
- CAIRNEY, T. H. Literacy within Family Life. In HALL, N., LARSON, J., MARSH, J. Handbook of Early Childhood Literacy. 1. vyd. London: SAGE, 2003. 436 s. ISBN 0-7619-7437-7, s. 85-98.
- ČTVRTNÍČKOVÁ, D. Rozvoj čitateľskej gramotnosti nielen na hodinách slovenského jazyka a literatúry. 1. vyd. Prešov: Metodické pedagogické centrum, 2006. 45 s. ISBN 80-8045-433-7.
- DOLEŽALOVÁ, J. Jak spolu souvisí čtenářská gramotnost a čtení. In KASÁČOVÁ, B. et al. School - Education - Teacher's Education. The Reading Literacy of Younger School Age Children. Súbory príspevkov z medzinárodnej konferencie „Possibilities of grasping the reading literacy of younger school age children“, 5. máj 2005. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2006. ISBN 80-8083-234-X, s. 76-81.

- GOODMAN, V. *Simply read! Helping Others Learn to Read*. 2. vyd. Calgary, Alberta, Canada: Reading Wings Inc., 2005. 76 s. ISBN 0-9699938-4-6.
- HANNON, P. *Family Literacy Programmes*. In HALL, N., LARSON, J., MARSH, J. *Handbook of Early Childhood Literacy*. 1. vyd. London: SAGE, 2003. 436 s. ISBN 0-7619-7437-7, s. 99–111.
- KORŠŇAKOVÁ, P. et al. *Čitateľská gramotnosť slovenských žiakov v štúdiu PISA 2003*. 1. vyd. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2006. 85. s. ISBN 80-85756-96-X.
- LADÁNYIOVÁ, E. *Čitateľská gramotnosť žiakov 4. ročníka ZŠ. Národná správa zo štúdie PIRLS 2006*. 1. vyd. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2007. 44 s. ISBN 978-80-89225-38-5.
- MARSCHARK, M. *Language Development in Children Who are Deaf: Area-search Synthesis*. Alexandria, VA: National Association of State Directors of Special Education, 2001. 72 s.
- MARSCHARK, M. *Raising and Education a Deaf Child*. New York, NY: Oxford University Press, 2007. 235 s. ISBN 0-19-512658-0.
- McGAW, B. *Education at a Glance. OECD Indicators* [online]. Paris: OECD, 2003 [cit. 2009-12-2]. Dostupné na internete: <http://books.google.com/books?id=NPyhQb6wdlC&pg=PA77&dq=PIRLS&lr=&hl=sk&cd=3#v=onepage&q=PIRLS&f=false>.
- METSALA, J. L., EHRI, L. C. *Word Recognition in Beginning Literacy*. 1. vyd. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1998, 403 s. ISBN 0-8058-2899-0.
- NEUMAN, S. B., DICKINSON, D. K. *Handbook of Early Literacy Research*. New York, NY: The Guilford Press, 2003. 494 s. ISBN 1-57230-895-8.
- PRENZEL, M., DRECHSEL, B., CARSTENSEN, C. H. *Einführung in den Ländervergleich PISA 2003*. In PISA 2003. *Der zweite Vergleich der Länder in Deutschland – Was wissen und können Jugendliche?* New York, NY: WAXMANN, 2005. s. ISBN 3-8309-1560-8, s. 13–50.
- PUPALA, B., ZÁPOTOČNÁ, O. *Vzdelávanie ako formovanie kultúrnej gramotnosti*. In PUPALA, B., KOLLÁRIKOVÁ, Z. *Předškolní a primární pedagogika. Předškolní a primární pedagogika*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 456 s. ISBN 80-7178-585-7, s. 261–269.
- REAGAN, T. *Cultural Considerations in the Education of Deaf Children*. In MOORES, D. F., MEADOW-ORLANS, K. P. *Educational and De-*

- lopmental Aspects of Deafness. Washington, DC: Gallaudet University Press, 1990. 451 s. ISBN 0-930323-52-1, s. 73–84.
- SAKÁLOVÁ, E. Čítanie a rodina. In Knižnica, 2007, roč. 8, č. 2–3, s. 44–51.
- SCHWIPPERT, K. Progress in Reading Literacy. The Impact of PIRLS 2001 in 13 Countries. Münster: Waxmann Verlag, 2007. 278 s. ISBN 978-3-8309-1759-5.
- SLEZÁKOVÁ, T. Prínos rodiny k rozvoju predpokladov u dieťaťa na zvládnutie základov elementárnej gramotnosti. In KASÁČOVÁ, et al. School – Education – Teacher’s Education. The Reading Literacy of Younger School Age Children. Súbor príspevkov z medzinárodnej konferencie „Possibilities of grasping the reading literacy of younger school age children“, 5. máj 2005. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2006, 273 s. ISBN 80-8083-234-X, s. 253–257.
- TARCSIOVÁ, D. Čítanie a nepočujúce deti In: Speciální pedagogika, 2003, roč. 13, č. 2, s. 99–112.
- WASIK, B. H. et al. Handbook of Family Literacy. 1. vyd. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2004. 684 s. ISBN 0-8058-4307-8.